

МОТИВИ І ОБРАЗИ ЛІРИКИ МИКОЛИ ВІНГРАНОВСЬКОГО

Розглянуто провідні мотиви і образи поезії М.Вінграновського в контексті жанрових різновидів лірики, зосереджено увагу на засобах емоційної виразності творів.

Ключові слова: поетична система, ліричний герой, інтимна лірика, персоніфікація, кольорова гама.

Шлях Миколи Вінграновського-поета охопив майже п'ять десятиліть: перші його твори датовані 1954 роком, останні – 2003. За цей час з-під його пера з'явилися збірки поезій «Атомні прелюди» (1962), «Сто поезій» (1967), «Поезії» (1971), «На срібнім березі» (1978), «Київ» (1982), «Губами теплими і оком золотим» (1984), «Цю жінку я люблю» (1990) та цілий ряд збірок поезій для дітей. До речі, твори для маленьких читачів він ніколи не відмежовував від «дорослої» поезії.

Поетична спадщина М.Вінграновського становила предмет наукових досліджень чималої кількості українських літературознавців, а саме: І.Дзюби, М.Ільницького, В.Моренця, Т.Салиги, Л. Талалая, Л.Тарнашинської та інших, які, звертаючись до поетичного доробку, відзначили, зокрема, рівень філософізму його художнього мислення, особливості використання народнопоетичної творчості, специфіку версифікаційної техніки, творче засвоєння багатств світової класики.

Метою нашої статті є аналіз домінантних мотивів та образів поезії М. Вінграновського в контексті жанрових різновидів лірики, виявлення специфіки емоційної виразності віршованих творів.

Для поетичної системи М.Вінграновського характерне розмаїття тем, мотивів, образів, але всі твори об'єднує надзвичайна щирість, емоційність, задушевність, кожному з віршів притаманний особливий сплав гармонії і краси. Його ліричний герой промовляє відверто і щиро, від власного імені, беззастережно віддаючи себе і свої почуття на суд читача.

У його поетичних творах переплітається реальність і казка, образи природи часто персоніфіковані, наділені рисами людей, мають певні характери та здійснюють неординарні вчинки. У його віршах цілком природно серпень може лягти під кущем смородини і пошепки просити її про скоріше дозрівання, тополі – прив'язатися до села, зорі – падати з неба в дзьоби журавлів, а хмарина – сісти на крило небокраю у червоній хустині і тихо задуматись.

Ось як тонко і точно у вірші «Перепеленят перепелиці...» зображено очікування природою дощу і його початок: «перепеленят перепелиці обняли тісніше у тривозі», «розбудився вітер» і «колоски

смикнув за вуса», а хмара, зупинившись слізно на городах, «хрестом у золотих розводах перепеленят благословляє».

«Його поетична фраза, як і кожне слово у ній, – як слушно зазначав Т. Салига, – несуть не тільки емоційно-сміслову, а й естетичну функцію» [4, с. 16]. Кожна лексема в порядку, ним запропонованому, набуває особливого значення. Відбувається своєрідне «прирощування» змісту, коли за першим, легко прочитуваним образом можуть виникати інші й ще інші. Елегійний настрій ліричного героя, який лагідним спокійним зором охоплює пейзажні деталі пізнього вечора, розпросторюється на всю картину, відтворену автором. Ключовим словом у зображенні вечора стає слово «вечеряти», найприродніше для цієї пори: натомлені села «вечеряти сіли під грушами, вишнями і небесами», «вечеряє поле піснями з долин», «над селами й полем вечеряє небо,/ вмокаючи в ріки хлібини хмарин». В такому емоційному ключі жоден із образів не може бути дисонансним, тут сни – пахучі, туман – тихий, мрії – свіжі, простори – ніжні. І як завершальний акорд, найзначніший, найважливіший, бо пов'язаний із людиною, «губи вечеряють чистим (нічим не оскверненим!) мовчанням».

Надзвичайно багата у віршах М. Вінграновського кольорова гама, на що вже неодноразово звертали увагу дослідники творчості поета. Щедрий він у доборі відтінків і поєднанні кольорів. Причому, грою кольорів у природі автор послуговується, як правило, не для створення кольористичних ефектів, а для характеристики змін людських настроїв і почувань. Серед інших творів привертає увагу балада «Утоплена». В її сюжеті «тонкомереживно» сплетені «сині води» з «синіми снами», з «синім кличем весни» створюють особливий романтичний ореол. А от цвіт кохання розливає «світло золоте», журбу і сум дівчини, яка втопилася, символізує «лілея срібносива»: досить поєднання в одному епітеті срібного та сивого кольорів, щоб він зазвучав як містка метафора, а теплий настрій миттєво змінився холодом. Наростаючу тривогу закоханого в утоплену дівчину парубка передано через пурпуровий і червоний кольори. А коли німа розмова душ завершилась розлукою, в «попелястих сутінках прив'ялих» зосталася «срібна тінь» зачудованого неземного поклику кохання. І в даному контексті срібний колір уже не викликає такого холоду відчуження, як у поєднанні з сивим.

Взагалі колір у Миколи Вінграновського – це боротьба протилежностей, контрастування речей і явищ, зіткнення котрих породжує щораз нову якість, що так багато значить для ідеї вірша, і без такої багатой кольорової палітри вірші б мали значно нижчий емоційно-виражальний рівень. Поет вмів помітити найтонші зміни настрою і передати їх за допомогою кольористики. Пригадаймо: «Червоною задумливою лінією / У сизих вербах, в голубій імлі / В тонкій руці з прив'яленою лілією / Окреслилась ти на вечірнім тлі / Отих небес вечірніх з ластівками...». Ліричний герой прагне розібратися в своїй душі, визначити, яку роль саме на цей момент буття грає в його житті жінка «з прив'яленою лілією в руці». Образ прив'яленої лілії викликає

асоціацію почуття, яке відійшло на другий план, образ жінки «кінематографічно» ніби відсувається на якийсь дальній план, а герой із осмислення особистісних почуттів «переключається» на діалог зі світом. Його почуття ніби перегорає, тому кінець твору протилежний початку: «Закреслилась ти в голубій імлі / В тонкій руці з прив'яленою лілією / На тлі очей моїх, на світу білим тлі» – світ здатен залікувати рани, погамувати біль від розлуки іншими інтересами.

Інтимна лірика М.Вінграновського – то особливий вимір його ества. Надзвичайна шляхетність, щирість, чистота, високий романтичний порив супроводжують його вірші, присвячені Жінці. Він – один із небагатьох, хто звертається до жінки, часто вживаючи займенник «Ви», цим самим створюючи ауру особливої пошани, поваги, навіть обожнювання. Ліричному герою М.Вінграновського властива висока культура почуттів, гармонія в стосунках із коханою: «Ти – вся любов. Ти – чистота, / Довірливість благословенна. / Твоя краса мені свята, / Твоя любов мені священна».

У багатьох віршах М.Вінграновського ліричний герой одверто говорить про свої почуття, в яких поєднуються радість і страждання. Він висловлює бажання йти спільною життєвою дорогою, адже кохана жінка здатна творити чудеса, розвіяти смуток, приборкати стихії. Любовний досвід чоловіка, очевидно, не лише позитивний: «В бентезі я!.. Душа моя живе / Твоїм печальним іменем прозорим / Твій голос кров мою зове, / І я освітлений твоїм осіннім зором» («Елегія»). Як бентежно відходить «листолетом» вересень через «червоних зір червоний листопад», і у «вересневім полі – ні душі», так і ліричний герой відчуває, що «в гомоні сует» він «не в потребі». Але «золота гроза» в його душі свідчить, що позбутися почуття не так легко: тут і надія на взаємність, і боязнь утратити свій «скарб», і світла віра у всеперемагаючу силу любові. Почуття бентежності, народженого у серці, ліричний герой прагне позбутися. Тому автор завершує твір солодко-щемкою картиною щастя від взаємного кохання, відтворивши ідилічну картину сну: «Мені приснились ми. Схвильовано і тихо / Ми ідемо по губи у Дніпрі. / Погляд Ваш мені любов'ю диха, Веселі плечі ваші білим сміхом / Мені сміються в легітнім Дніпрі!..» Як і завжди, М.Вінграновський виявив тут неабияку майстерність у метафоризації епітетів, бо веселі плечі, білий сміх і легітний Дніпро найбільш повно передають піднесений настрій ліричного героя.

Поет подарував читачам і вишукані зразки цнотливої еротичної лірики: «Коли моя рука, то тиха, то лукава, / В промінні сну торкнеться губ твоїх / І попливе по шиї і небавом / З плеча на груди, із грудей до ніг...». Неабиякого значення автор надає антонімічним епітетам: «...коли мене у темну глибину повергне темна слада- / У білій лодії тоді ми пливемо / По водах любощів між берегами ночі...». Вірш викликає у читача легкі і світлі почуття, настроює на добру і мудру інтимність, вчить шанувати красу відносин між чоловіком і жінкою.

Слово у віршах М.Вінграновського часто набуває особливої значущості, має якийсь магічний внутрішній зміст у залежності від

контексту. Звукова мелодика його віршів багата і різноманітна: «На лист, на сніг, на квіт, на тіні,/ У шелест і нешелестінь /Стелить в солодкому тремтінні / Солодку юну вашу тінь,/ І в світанковім сумовинні / Прощально пестить шию, ніс/ І сонні соняшники сині / В солонім сонці сонних кіс, /І знать одне: любити доти,/ Доки не згасне долі рань.../».

Переживання ліричного героя М.Вінграновського наповнені спраглою вірою в те, що кохання – то найчарівніший виквіт людської душі, поза ним життя людини немислиме. Справжнє кохання возвеличує людину, робить її всесильною, все розмаїття буття закоханий сприймає в ореолі свого почуття:

Вас так ніхто не любить. Я один.
Я вас люблю, як проклятий. До смерті.
Земля на небі, вечір, щастя, дим,
Роки і рік, сніги, водою стерті,
Вони мені одне лиш: ви і ви... [1, с 338].

На противагу окриленості щастям любові, з утратою кохання до ліричного героя М.Вінграновського приходять почуття порожнечі: «Ти так далеко, аж нема.../Холоне на столі вечерея...». Розчарування в коханні зростає до катастрофічних мотивів: «Я сів не в той літак/ Він був з одним крилом /Другим крилом /Мав стати / Я /Я ним не став» («Я сів не в той літак»). Часто мотив розлуки стає пронизливо-болючим: «Ти мені настояна на втечі, /Втеченько, утечо, течія.../Я не знаю, де ти спозаранку,/ Гублять твої губи ще кого?..» Як і в багатьох інших випадках, М.Вінграновський створив тут з одного слова цілий лексичний ряд: втеча, втеченька, утеча, течія, проявивши глибоке відчуття внутрішньої динаміки мови, надавши цим самим створеному образу утраченої коханої сильного емоційно-психологічного колориту.

Ліричний герой готовий назавжди вирвати із серця спомини про невдале кохання:

Не руш мене. Я сам самую.
Собі у руки сам дивлюсь.
А душу більше не лікую
Хай погиба. Я не боюсь... [1, с 286].

Нестерпні душевні муки зраненого серця точно передаються повторами лаконічних дієслівних речень: «Переживу. Перечорнію. / Перекигичу. Пропаду./ Зате – нічого. Все. Німію./ Байдужість в голови кладу». Десь із глибин підсвідомості розчарований чоловік викликає навіть почуття неприязні до жінки, яку раніше кохав: «Одне я хочу: Старій швидше,/ Зів'яльсь очима і лицем, / Хай самота тебе допише / нестерпно сірим олівцем». Але якби не самонавіював собі ліричний герой стан заспокоєння, що в його душі нічого « Не – тремтіло./ Не – золотіло./ Не – текло./ Не – полотніло. Не – біліло.», все ж він розуміє, що лише час здатен притлумити сердечний біль: «Як танський фарфор – все минає...». Яким би сильним не було почуття розпуки, людина повинна вміти відроджуватися для нових сподівань і звершень,

сприймати вповні розмаїтий світ, в якому «Лише бджола своє співає / Над малиновим будяком».

Особливої зворушливості віршам М.Вінграновського надає тема запізнілого кохання, «де вже вітаються з любов'ю / Печалі, болі і роки». Надзвичайною елегантністю приваблює вірш «Сеньйорито акаціє, добрий вечір...». У ньому йдеться про час, коли ліричному героєві в пору життєвої осені «стало любити важче, / І солодше любити знов.../». Для зображення почуття пізнього кохання обрано надзвичайно точний образ «колючого щастя». (Навряд, чи може воно бути іншим, коли за плечима ліричного героя і здобутки, і втрати, «років рої...»). Несподівана зустріч нагадала про давно забуте полум'я любові: «Вже б, здавалося, відболіло, / Прогоріло у тім вогні, / Ступцювало і душу й тіло, / Вже б здалося, нащо мені?». Збентежений чоловік навіть не знає, сумувати чи радіти цій зустрічі. Але «вогонь по плечі», який заплomenів у душі ліричного героя, промовисте звертання «пожежо моя» свідчать про те, що пройшовши крізь роки, він не зміг забути колишніх переживань, не зумів збагнути «Хто воно за таке – любов?».

Осілля (можливо, остання) любов для ліричного героя тривожна, радісна й болюча водночас: «Що сама тоненька, як бриндуша, / Придушила душу й далі душиш / Дихать мені диху не даєш...». Неабиякою вишуканістю віє від порівняння коханої з бриндушею. Навряд чи хто з поетів відважиться повторити Вінграновського! Діалектна назва жовтогарячої квітки шафрану, висушені пестики якої додавалися до ладану і використовувалися здавна при відправленні церковних обрядів, а також служили прянощами, яка має загадковий таємничий запах, не дарма співвідноситься з почуттям пізньої любові. Поет цим порівнянням ніби підкреслює, що сховатися від цього почуття – несила, йому треба давати раду:

Гоїв, гоїв, давні гоїв рани,
Як нові димлять вже, наче дим,
На старі, на золоті кайдани
Молоденькі впали кайдани [1, с. 362].

Досить часто шире почуття до жінки у М.Вінграновського в межах одного вірша переростає в любов до Вітчизни, до своєї землі, до України. Образ України проходить через усі поетичні збірки. Як слушно відзначив І.Дзюба: «Україна в усій складності її історичної долі – це для нього не тема, не мотив, не образ, до яких звертаються рідше або частіше, віддаючи данину злobie дня, традиції чи власному сентименту. Це щось більше, це те, чим живе його душа... Вона (Україна) для нього в усьому житті» [2, с. 334]. Саме через цей образ найкраще саморозкривається поет: «Я люблю тебе степом, Дніпром і Тарасом. / Орлім небом в барвистості хмарних споруд. / Я люблю твої руки, вчаровані часом, / І вологу розтулену музику губ».

Україна в ліриці Вінграновського «проростає» рядом архетипів, топосів, імен. Тут зустрічаємо Київ і Канів, Львів і Чернівці, Кривий Ріг, Полтаву, Холодну Балку, Боковеньки, Старостинці – цей ряд можна продовжувати ще довго. Точні координати своєї приналежності до

української землі М. Вінграновський передає через образи річок, вони сприяють визначенню точного місця поета у просторах світу. Найповнокровніше виписаний, звичайно, образ Дніпра. Він « протікає» через твори всіх років, невіддільний від долі України символ, на ньому часто замикаються поетові роздуми. Але з неменшою теплотою він пише про шовкові води Псла, Ворскли, Сули, Росі, Десни, згадує річку свого дитинства Кодиму. Особливий біль поета викликає те, що серед народжених для нас річок є й «убиті нами». Глибоким змістом наповнюються в нього й архетипи степу, могил, землі, дороги (стежки), калини, тополі.

У ряді творів М.Вінграновський декларує свою нерозривну єдність із народом, якому відданий беззастережно:

Ні! Мій народ не дим, не горевіз,
 І я не дам його по брехнях і по кривдах,
 Я не пір'їна в його крилах,
 Я – гнівний меч його, що від Дніпра до зізд! [1, с 127]

Поетові властива загострена увага до проблем морально-етичного характеру. Йому душно в оточенні тих співвітчизників, які втратили духовні орієнтири, хто не звик до інтелектуальних зусиль і роботи думки, в кого життя зведене до вирішення «шлункових потреб», де «святинь нема»:

Втечу! Втечу хоча б у слові!
 Втечу без слави і вінця,
 Крізь ваші душі гарбузові
 І відгодовані серця,
 Крізь вашу рабську кров безкровну...

 Я задихаюсь! Біль – до млості!
 Я всі прокляття розпрокляв
 І, фіолетовий від злості,
 Ножами серце обіклав [1, с. 136-137].

Двадцятип'ятилітній поет думає свою «стодумну» думу про народ український, про його поступ серед інших народів і націй. Дивує зрілість, глибина і точність оцінок радянської системи: «Дурень той, хто зміни / Незмінно заміня вчорашнім днем без змін». Як і в ряді інших творів, автор використав прийом творення художнього образу за допомогою повторів однокореневих слів. Ефект виявляється вражаючим: виникає ланцюгова реакція, де кожен наступний образ ніби створюється з попереднього, але сильніший від нього за своєю емоційно-експресивною силою. У наведеному прикладі поет створив свою ліричну систему «плавнозвукості» (Т. Салига); лише за рахунок зміни суфіксно-афіксного складу слів «зміни—незмінно—заміня—без змін» йому вдалося створити яскраву саркастичну картину топтання на місці радянського способу життя і скочування у прірву вчорашнього.

Пам'ятаймо: вірш «І є народ...», з якого наведено цитату, написано в 1962 році; вчені-історики лише через кілька десятиліть почнуть вживати термін «епоха застою», характеризуючи радянську імперію напередодні розпаду. М.Вінграновський поставив «діагноз хвороби» одним із найперших.

Молодий поет привертає увагу до ролі еліти в поступальному русі нації, констатує факт майже повної втрати нацією своєї найпрогресивнішої верстви – національно свідомої інтелігенції: «А ми? Хто ми? Себе ми знаєм зроду. Чимало віддалось нас жаху в рот». Але, підкреслює автор, народ «Де бродом, де без броду,/ Без нас, нетяг, тягнувсь з не бути в быть». Національний обов'язок бути «голосом нації» спроможні були виконувати далеко не всі інтелігенти, значно легшим був шлях «перекинщиків». Саме на це промовисто натякає образ «нетяг». І хоч пряме значення цього слова «бідна, неїмуща людина» вповні можна було застосовувати до інтелігенції в той час, як до значної частини її тепер, але, на нашу думку, зацентровує увагу М.Вінграновський на духовній «обзлідненості» (Є. Сверстюк) інтелігентів. Однак погляд на інтелігенцію в поета все ж оптимістичний. Вважаємо, що перші ще не оприлюднені для широкого загалу кроки «шістдесятників» на захист національної честі дали йому підставу стверджувати:

Ми знову є. Ми – пізні. Найпізніші.
Що наростили з худеньких матерів
В саду порубанім.
Я знаю, не для тиші
Вулкани дивляться
З-під наших юних брів [1, с. 147].

Метафоричний образ «порубаного саду» – геніальна знахідка для характеристики багатотомової трагедії українства, а образ «худеньких матерів» є класичним зразком багатозначності художнього образу. У ньому закодоване і «худеньке тіло» берегинь нації, виморених голодомором тридцять третього року, виснажених воєнним лихоліттям, змучених післявоєнною голодною відбудовою (де вже тут зберегтися здоровому генофонду), але наперед виступає все-таки «худенький дух», бо сокира національного нігілізму, що впродовж століть була занесена над українцями, хоч і не кожному падала на голову, але гени страху посіяла в декількох поколіннях. А вони надзвичайно живучі...

Образ України у М.Вінграновського персоніфікований у знакових історичних постатях, яких він сприймає насамперед як носіїв національної духовності: це – Северин Наливайко, Іван Богун, Григорій Сковорода, Тарас Шевченко, Олександр Довженко... Вони – найближчі поетові за духом, бо «на Україні хворі Україною», «на Україні в пошуках її». І йому, як і їм, страшна «півправа, півсвобода, півжиття». Вони не сприймали для України часу, в якому «тікає воля», а «грає

рабство в сурми золоті». Для кожного з них Україна – «Бог і поводитир», тому і їхні імена на скрижалях української історії зберуться вічно.

1. *Вінграновський М.* Вибрані твори: У 3 т. – Т.1: Поезії / Вступна стаття Т. Салиги. – Тернопіль: Богдан, 2004. – 400 с.
2. *Дзюба І.* Духовна міра таланту //Вінграновський М. Вибрані твори. – К.:Дніпро., 1986. – С. 5-22.
3. *Моренець В.* Свобода поезії і поезія свободи // Дивослово. – 1996. – № 11. – С.10-15.
4. *Салига Т.* Микола Вінграновський. – К.: Рад. письменник, 1989. –167 с.
5. Слабошпицький М. Сюжет нервів, вболівань, радості // Вітчизна.—1986.-- №11. – С.176.
6. *Талалай Л.* Передчуття любові і добра // Вінграновський М. Вибрані твори. – К.: Дніпро., 2004. С. 5-16.
7. *Гарнашинська Л.* Микола Вінграновський: «Все на світі з людської душі...»: Бібліографічний нарис. – К., 2006.

Summary

In the article leading reasons and appearances of the Mykola Vingranovsky's poetry are considered in the context of genre varieties of lyric poetry, concentrated attention on facilities of emotional expressiveness of works.

Key words: poetic system, lyric hero, intimate lyric poetry, personification, coloured gamut.

Стаття надійшла до редколегії 12.09.2007